

עיונים בדרכי פרשנותו של ר' מיוחס בן אליהו

ר' מיוחס בן אליהו היה מהחשובים שבפרשני המקרא והמדקדקים שחיו ביוון בימי הביניים. מקום מגוריו של ר' מיוחס מתברר מכוח שלושה נימוקים עיקריים: א. בפירושו למקרא הוא משתמש במילים יווניות לצורך ביאור מילים קשות, ולעתים גם מזכיר מנהגים שרווחו בארץ יוון. ב. השם "מיוחס" רווח בעיקר ביוון. ג. הקולופון המצוי בסופו של כתב היד, הכולל את פירושו של ר' מיוחס לתורה, מעיד, כי כתב-היד הועתק בידי סופר מארץ יוון: "נשלם זה הספר הנחמד שחיברו ר' מיוחס ב"ר אליהו ז"ל ע"י אליהו ב"ר אלקנה מניקופולי בשנת ה' אלפים ורכ"ט ליצירה לחודש ניסן בט' בו".

בשאלת זמנו של ר' מיוחס דעות החוקרים חלוקות: מרגליות סבור, שר' מיוחס לא חי לאחר המאה ה-12, מכיון שהמחבר המאוחר ביותר המצוטט בחיבוריו בשמו הוא ר' אברהם בן עזרא, שנפטר בסביבות שנת 1064¹. בדעה זו, ומנימוקים נוספים, מחזיקים גם יהושע סטאר, הרב ד"ר יחיאל מיכל כץ² והרב שלמה פרייליך³.

משה שטיינשניידר סבור, לעומת זאת, שר' מיוחס חי בחלק האחרון של המאה ה-15, לפי שהמחבר היחיד אשר מזכיר את ר' מיוחס הוא ר' אליהו מזרחי (שנפטר סמוך לשנת 1525), ולפי שכתב-היד ובו פירושו לתורה הועתק בשנת 1469 (= ה' רכ"ט - ראה לעיל). ראה לדבריו הוא מוצא בכך, שר' מיוחס משתמש במונחים

¹ G. Margoliouth, *Catalog of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum*, part 1, London 1965, p. 152, nr. 201. פירוש ראבי"ע מובא אגב הביאור על בראשית, י"א, ג בהקדמת המילים: "שמעתי בשם הראבי"ע". מרגוליות מסיק מלשון זה, כי פירוש ראבי"ע עצמו לא היה לנגד עיניו של ר' מיוחס ולפיכך נאלץ להסתפק בעדות שמיעה, וכי דבר זה מחזק את הסברה שר' מיוחס חי בדורו של ראבי"ע ולא אחריו.

² J. Starr, *The Jews in the Byzantine Empire*, New York 1939, pp. 63-64; יחיאל מיכל כץ, פירוש רבנו מיוחס ב"ר אליהו על ספר דברים, ירושלים תשכ"ח, עמ' 10-11.

³ שלמה פרייליך, פירוש רבנו מיוחס ב"ר אליהו על ספר במדבר, ירושלים תשל"ז, בהקדמה.

"בניין הופעל" ו"בניין פועל", שרווחו רק בכתביהם של בני משפחת קמחי⁴. לדעה זו הצטרף גם הרב מנחם כשר, שהעריך את זמנו של המחבר כ"סוף המאה השנייה לאלף השישי"⁵. הרב שעוועל מקבל באופן עקרוני את דעת שטיינשניידר, אך לדעתו יש להקדים את זמנו של ר' מיוחס לכל הפחות במאה שנה, דהיינו: המחבר חי באמצע המאה ה-14 או בסופה, מיד אחר רמב"ן בספרד. אף הוא מציין את העובדה שר' מיוחס איננו מזכיר כלל מפרשי מקרא חשובים דוגמת רמב"ן ורד"ק, וכי המחבר האחרון המוזכר בפירושו הוא ראב"ע, ואף זאת פעם אחת בלבד ומפי השמועה, אולם הוא מוסיף, כי האווירה הכללית המשתקפת בחיבוריו של ר' מיוחס היא של שלוה ומנוחה בסביבתו: "אף בפרשיות התוכחה שבספר דברים אינו נותן שום רמז לאיזה עוני ולחץ שבימיו. וזה מתאים עם תקופת הפלאולוגים, שם שושלת של מלכים יוונים שמלכו בזמן הזה"⁶.

מבין פירושו של ר' מיוחס למקרא נדפסו עד היום רק ביאוריו על בראשית⁷, שמות, במדבר, דברים ואיוב. בנוסף לפירושו המקראיים חיבר ר' מיוחס גם ספר דקדוק בשם "ספר המידות", שאותו הוא מזכיר בביאוריו על המילים "זאת עשו" (בראשית, מ"ג, יא), "נראה אתה ה'" (במדבר, י"ד, יד) ו"איפה" (איוב, ד', ז). מן העובדה שהוא מפנה אליו לאחר שניסח כלל דקדוקי ("נראה" כמו 'נראה' בסגול, לפי שהם משמשים זה במקום זה... וכיוצא בם רבים, כמו שהודעתך ביספר המידות") יש לשער, שבספר זה סיכם ר' מיוחס את משנתו הדקדוקית, ונדעת לו אפוא חשיבות רבה להבנת דרכי פרשנותו הפילולוגית.

דרכו של ר' מיוחס היא לפרש את הכתובים על-פי הפשט⁸ והידע הלשוני שהיה קיים בימיו, ועל-פי מדרשי חז"ל בשני התלמודים ובמדרשים⁹, בעיקר בעניינים

⁴ על-פי: אי"ו גרענענף, פירוש ר' מיוחס בן אליהו על שמות, בודפשט תרפ"ט [ד"צ ישראל תש"ל], המבוא, עמ' 2-3.

⁵ שרי האלף, ירושלים תשמ"ד, עמ' פט, מס' 115.

⁶ הרב ח"י שעוועל, פירוש רבינו מיוחס ב"ר אליהו ז"ל על ספר איוב, ירושלים - ניו-יורק תש"ל, עמ' ג-ד (הפירוש לאיוב נדפס לראשונה בכתב-העת הדרום, גיליון כב).

⁷ C.H. Titterton and A.W. Greenup, *The Commentary of Rabbi Meyuhas Ben Elijah on Genesis*, London 1909 (ד"צ ירושלים, תשכ"ח).

⁸ במקומות רבים ר' מיוחס מציין, שהוא מבאר עפ"י הפשט דווקא. במקומות אחרים הוא מעיר על ההבחנה שבין הפירוש הפשטי לבין מדרשי חז"ל, דוגמת ביאורו על "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים" (במדבר, י"ג, כב): "פשוטו כמשמעו ומדרשי אגדה רבים". לדוגמות שבהן הוא מכריע במפורש לצד הפשט נגד הדרש, ראה פירושו על שמות, ט"ז, כה; י"ח, ב, יג; י"ט, טז. למקרה הפוך, שהוא נדיר יחסית, שבו הוא מכריע לטובת הדרש נגד הפירוש הפשטי, ראה שם ט"ז, כג.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הלכתיים¹⁰. על דרכו של ר' מיוחס בתחום ההלכה ושילובה עם פשט הכתוב, ואף על הפסקים ההלכתיים שבפירושו, עמד בהרחבה י"מ כץ במבואו לפירוש ספר דברים (עמ' 12-22). לדעתו, יש להבין את ניסיונו של ר' מיוחס למוזג בין המקרא להלכה הפסוקה בעיקר על רקע המאבק נגד הקראים שהחריף מאוד בימיו, ואילו את עיסוקו המרובה בענייני דקדוק יש לראות כניסיון להקנות ליהודים בארצות הנוצרים כללי-יסוד במקצוע זה, שידיעותיהם בו היו מעטות. ר' מיוחס איננו מרבה לעסוק בעניינים פילוסופיים, וכדברי הרב שעוועל, "אין למצוא בפירושו מכל דעות השכלתנים שהיו שקועים בהם מפרשי המקרא והוגי הדעות"¹¹.

במאמר זה אנסה, לפיכך, להתמקד בפרשנותו הלשונית של ר' מיוחס ולסקור כמה ממאפייניה.

מכיון שבפירושו הפילולוגיים ר' מיוחס מיישם בדרך כלל את כללי הלשון של קודמיו, כמעט שאין בביאוריו חידושים מקוריים. חשיבות פירושו נעוצה אפוא בעיקר בכך שהוא מספק תמונה מקיפה של הידע הלשוני שהיה לפרשני המקרא בארץ יוון בזמנו של ראב"ע או מעט מאוחר יותר¹².

ר' מיוחס איננו מרבה לצטט מפירושי פרשנים ומדקדקים שקדמו לו תוך הזכרה מפורשת של שמם. המעטים שהוא מזכירם בשמם הם: רש"י (ראה, למשל, פירושו על "ועירד ילד את מחיאל" - בראשית, ד', יח; "יבעתוהו" - איוב, ג', ה; "הן אימתי לא תבעתך" - איוב, ל"ג, ז), ר' יהודה החסיד (ראה פירושו על "מעשה אלהים המה" - שמות, ל"ב, טז), ר' יצחק בן שמואל (ראה פירושו על "לושי ועשי עגות" - בראשית, י"ח, ו, ועל "שלפה" - במדבר, כ"ב, לא)¹³, ר' נתן בעל "הערוך"

⁹ לדוגמות שבהן ר' מיוחס חולק על חז"ל, ראה: בראשית, עמ' 9 שו"י 22; עמ' 20 שו"י 1 מלמטה, עמ' 103 שו"י 4; ופירושו על שמות, י"ד, ו; ט"ו, א; איוב, כ"ו, ט. דוגמה למקרה שבו ר' מיוחס מכריע בין שתי דעות של חז"ל ראה בפירושו על שמות, י"ח, א.

¹⁰ דוגמות לדרכו ההלכתית ראה בפירושו על שמות, ט"ז, ה (שם הוא עומד על משמעות השם "מוקצה" ומפרט את דיניו); ט"ז, כג (ענייני בישול בשבת וביום טוב); ט"ז, כט (דיני תחום שבת ויציאה אל מחוץ לתחום).

¹¹ הפירוש לספר איוב, עמ' ב, הערה 4. לדוגמה שבה ר' מיוחס משלב בפירושו דברי מוסר וכיבושים, ראה דבריו בגנות הכעס וההקפדה - בראשית, עמ' 125.

¹² יצוין, כי לפירושי ר' מיוחס יש חשיבות גם בשל הגרסאות של מדרשי חז"ל שהוא מצטט, והשונות לעתים מאלו שלפנינו.

¹³ על ר' יצחק בן שמואל אלכנזי ראה: אוריאל סימון, הערך "פרשני ספרד", בתוך: אנציקלופדיה מקראית, חלק ח, עמ' 669-671 [=משה גרינברג (עורך), פרשנות המקרא היהודית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 43-46] וכן: U. Simon, "The Contribution of R. Isaac b. Samuel Al-Kanzi to the Spanish School of Biblical Interpretation", *JJS* 34 (1983), pp. 171-178

ראה פירושו על "ונדריך" - דברים, י"ב, כו), ר' יונה אבן גינאח (ראה פירושו על "לא תפאר" - דברים, כ"ד, כ) ור' טוביה בר' אליעזר, בעל מדרש "לקח טוב" (ראה פירושו על "וידקר את שניהם" - במדבר, כ"ה, ח)¹⁴.

לעתים ר' מיוחס מצטט מדברי קודמיו ומסכים עמם: "אסף אלהים את חרפתי" (בראשית, ל', כג) - "פירש רש"י: 'הצניע המקום את חרפתי שלא תהא מגולה', ונכון, וכל 'אסיפה' שבמקרא לשון הצנעה והכנסה הוא, כמו: 'ואספו אספה אסירי' (ישעיה, כ"ד, כב), 'אני נאסף אל עמי' (בראשית, מ"ט, כט) - נכנס לבית מועדי עם שאר עמי" (בראשית, עמ' 81).

אולם יש והוא מצטט מדברי פרשנים אחרים ודוחה אותם:

'יהיה נביאד' (שמות, ז', א) - מליץ ומתרגם דבריך כמותך, כיצד: 'אתה תדבר את כל אשר אצנך' (שם, ב) - לאהרון והוא ידבר לפרעה, וכל 'נביא' שבמקרא תורגמן הוא¹⁵, ועקר נבי"א. ויש אומרים מגזרת 'ניב שפתים' (ישעיה, נ"ז, יט) ואינו נכון, שעיקרו 'ינוב' (משלי, י', לא), 'תנובה' (ישעיה, כ"ז, ו) (שמות, עמ' 12)¹⁶.

פרשנותו של ר' מיוחס היא, כאמור, פילולוגית בעיקרה. דרכו היא לעמוד על הבעיות הלשוניות והסגנוניות שמילות הפסוק מציבות בפני הפרשן וליישבן, ואחר-כך לבאר את הפסוק ואת הרעיונות הגלומים בו. דוגמה נאה המייצגת את דרך פרשנותו היא ביאורו על שמות, מ', טו: "להית להם קְשָׁתָם לכהֲנֵת עולם לדרתם":

'להית להם' - מקרא יתר, והנכון לכתוב 'והיתה להם'; 'משחתם' (שם) - שם דבר, והמ"ם בו יסוד, שעיקרו מש"ח. אבל 'משחתם בהם' (ויקרא, כ"ב, כה), המ"ם שימוש והוא משקל מְפַעֵל, כמשקל 'משפטם' שהוא לשון השחתה. והנכון להיות המ"ם נקוד בחירק כמשקל 'מנחתם', אלא שהוא נכרי בלשון, ופירוש משחתם תהיה להם לכהונת עולם.

¹⁴ חיבורו של ר' טוביה, החשוב שבפרשני יוון בסוף המאה ה-11, נכתב אמנם בשנת 1097 (מדרש לקח טוב, מהדורת שלמה בובר, וילנה תר"מ [ד"צ ארץ ישראל], ח"א, עמ' 26) ור' מיוחס יכול היה להכירו לדעת כל החוקרים, אולם נראית דעת מרגוליות, שהפירוש הנ"ל, המובא בצורת ציטוט ("גיליון מרבינו טוביהו זצ"ל"), נוסף בידי מעתיק מאוחר יותר. על ההבדלים בדרכי פרשנותם של בעל "לקח טוב" ושל ר' מיוחס ועל יחסם השונה אל הפשט ראה במבואו של כץ, ובמיוחד בעמ' 12.

¹⁵ השווה תרגום אונקלוס על אתר: "ואהרן אחוך יהי מתרגמך".

¹⁶ לדעה ש"נביא" הוא מגזרת 'ניב שפתים' (ראה פירושו רש"י על אתר, וראה גם מחברת מנחם בן סרוק, מהדורת צבי פיליפובסקי, לונדון-אדינבורג 1854 [ד"צ ירושלים חשי"ד], שורש נב. דוגמה למקרה שבו ר' מיוחס חולק במפורש על רש"י ראה בפירושו על שמות, ח', ה.

לשם ביאור מילים מקראיות קשות ר' מיוחס נעזר פעמים רבות בלשון המשנה. כך, למשל, הוא כותב על הפועל: "בהמולוי" (בראשית, י"ז, כד) - "כמו 'בהנמולוי', הוא מצורת נפעל, ועיקרו מו"ל, וכל 'מילה' לשון חיתוך, וכן: 'וקטפת מלילתי' (דברים, כ"ג, כו), 'ימולל ויבשי' (תהילים, צ', ו), ובמשנה: 'ימוללו ומריח בו' (תוספתא שבת, ה', ט), אלא שבא כפול הלמ"ד, כמו 'יקומס' (מיכה, ב', ח), 'ישובבי' (תהילים, כ"ג, ג) (בראשית, עמ' 48);¹⁷ "בהעלתך" (במדבר, ח', ב) - 'העלאה' בלשון מקרא, 'הדלקה' בלשון משנה, זהו פשוטו" (במדבר, עמ' מד).

ר' מיוחס מרבה לצטט גם מלשון התלמוד. כך, למשל, הוא מבאר את הפועל: "וקששו" (שמות ה, ז) מלשון לקיטה, ומוסיף:

וכמוהו: 'התקוששו וקושיו' (צפניה, ב', א), 'מקושש עצים' (במדבר, ט"ו, לב). ורבותינו דרשו (בבא מציעא, קז, ע"ב) לשון קש ואומרים: 'קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים', כלומר: הסר הקש מעליך ואחר כך של אחרים. ולפי ענייניהם לשון לקיטה הם (שמות, עמ' 11)¹⁸.

פעמים הרבה ר' מיוחס משתמש בלשון ארמי לשם ביאור מילים מקראיות קשות. כך, למשל, הוא מבאר את "במחזה" (בראשית, ט"ו, א) - "לשון ארמי: 'במראה'¹⁹, וכן כל 'חזון' שבמקרא מראה אותות, כמו: 'כה הראני ה'" (עמוס, ז', א, ד; ח', א), 'מה אתה ראה' (ירמיה, א', יא, יג ועוד)" (בראשית, עמ' 41); "'וחילו' (שמות, י"ד, ט) - כוחו, לשון ארמי 'עלם'²⁰, וכן כל 'חילי' שבמקרא" (שמות, עמ' 35); "אל תרגזו בדרך" (בראשית, מ"ה, כד) - "אל תקצפו ותדאגו על דבר זה בדרך, וכן כל 'רוגז' שבמקרא לשון ארמי 'קצף', וכן: 'למה הרגזתני' (שמו"א, כ"ח, טו) - הקצפתני והדאגתני למהר לעלות, 'וירגז המלך' (שמו"ב, י"ט, א) - ברגזה ובדאגה תשתה" (בראשית, עמ' 118); "הבמחנים אם במבצרים" (במדבר, י"ג, יט) - פירושו כתרגומו, כמו שהמחנות יושבים פרזות בבקעה" (במדבר, עמ' סח); "ויכתום"

¹⁷ השווה: ר"י חיוג', ספר אותיות הנח, מהדורת יהודה דוקעס, פרנקפורט, תר"ד, עמ' 81, שורש מו"ל.

¹⁸ גם ר' יונה אבן ג'נאח מבאר את "התקוששו וקושיו" מלשון לקיטה, אולם הוא מוסיף, בהסתמכו אף הוא על לשון חז"ל: "ואיננו רחוק אצלי, שיהיה דומה למה שאומרים רבותינו ז"ל לזקן 'קשישא', כאילו אמר: 'הזקינו עצמכם', ויהיה החפץ בו: 'השכילו והבינו', מפני ששלמות השכל והתמימות התבונה יהיה בזקנה על הרוב" (ספר השרשים, מהדורת בי"ז בכר, ברלין תרנ"ו [ד"צ ירושלים תשכ"ו], שורש קש"ש). והשווה גם מה שכתב בערכו המדקדק האיטלקי בן המאה ה-12, ר' שלמה אבן פרחון (מחברת הערוך, מהדורת זלמן ו' כוכב טוב, פרעסבורג תר"ד [ד"צ ירושלים תש"ל]).

¹⁹ על השורש הארמי חז"ה המשמש לתרגום השורש העברי ראה, ר' אליהו בחור, מתורגמן, איזנא ש"א [ד"צ ישראל תשכ"ז], דף מא ע"א-ע"ב.

²⁰ על השורש הארמי על"ם בהוראת חוזה וכוח, ראה: מתורגמן, דף קט ע"ב - קי ע"א.

(במדבר, י"ד, מה) - כמו 'וינכתוס', ועיקרו 'נכת', והוא לשון ארמי 'נשד' אלא שהנו"ן מובלע בו והדגש מודיעו, כלומר: 'נשכוס' (במדבר, עמ' עה); "החלצו" (במדבר לא, ג) - פירושו כתרגומו" (במדבר, עמ' קצד).

ר' מיוחס נעזר בתרגום הארמי לא רק לביאור מילים קשות אלא גם לפירוש עניינים ורעיונות. כך, למשל, הוא כותב על דברי משה: "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר, ט"ז, טו) - "והמליצ' תרגו' לא עשיתי בו אינגריאה למלאכתי וכל שכן שלא הרעותי את אחד מהם ואף על פי כן מתרעמין עלי חינס". ביאור זה הוא בעקבות אונקלוס: 'לא חמרא דחד מנהון שחרית', וביאר רש"י: 'ותרגם אונקלוס 'שחרית' לשון ארמי, כך נקראת אנגריא של מלך'".

אולם יש ור' מיוחס גם חולק על התרגום הארמי, כגון בביאורו על "יסבננהו" (דברים, ל"ב, ז). לאחר שהוא מביא את פירושו שלו הוא מוסיף: "והמליץ" תרגם בדרך אחרת ואינו מיושב על פי פשוטו"; לאחר שהוא מבאר את "אמרתי אפאיהם" (שם, כו) כ"חשבתי בדעתי אכלה אתהם" הוא מוסיף: "והמליץ פירש לשון 'אף' ואינו נכון, שאין האל"ף יסוד".

למרות מוצאו היווני, ר' מיוחס משתמש גם בלשון ערבי לצורך ביאור מקראות, כגון כאשר הוא כותב על המילה "כביר" (איוב, ח', ב): "לשון ערבי, גדול וחזק" (איוב, עמ' 23)²².

פעמים הרבה הוא מביא, כמתחייב ממקום פעילותו, תרגומים ללשון יוון לשם הבהרת ביאוריו. כך, למשל, הוא כותב, כי כל "גבורה" שבמקרא לשון אישות היא, "על שם שהאיש חזק, כמו: יחזקת והיית לאיש" (מלכ"א, ב', ב), ובלשון יוון 'אנדריאה' (בראשית, עמ' 31); את "נטף" (שמות, ל', לד) הוא מזהה עם הצמח הקרוי ביוונית "בלסמון", ועל "כסיל" (איוב, ט', ט) - הוא כותב, שהוא מזל תאומים ומוסיף: "ובלשון יוון נקרא 'שקיפרנא"ה" (איוב, עמ' 26). מציאות זמנו ומקומו של ר' מיוחס משתקפת אף היא בפירושו. כך, למשל, הוא מוסיף, לאחר שתאר את החושן שלבש הכהן הגדול: "וכמוהו לובשים הכומרים של יוון, אלא שאין חוגרין" (שמות, עמ' 140)²³.

²¹ כך בדרך כלל כינויו של אונקלוס בפי ר' מיוחס.

²² וראה עוד ביאורו על "אנלד" (איוב, ג', ז), וכן בראשית, עמ' 32, שו" 7.

²³ השווה לשון רש"י, המשתמש אף הוא במציאות ימיו לשם תיאור החושן: "ולבי אומר לי, שהוא חגור לו מאחוריו, רוחבו כרוחב גב איש, כמין סינר שקורין פירציני"ט, שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים" (שמות, כ"ח, ד).

תשומת לב רבה ר' מיוחס מקדיש לסגנון לשון המקרא ולהבלטת הכללים הסגנוניים הרווחים בו. בין הכללים הרבים שהוא מזכיר, נסתפק בציון הדוגמות הבאות בלבד:

מקרא קצר: "כן עשה את המנרה" (במדבר, ח', ד) - "בצלאל האמור להלך, ומקרא קצר הוא" (במדבר, עמ' מה); "שָׁאַהוּ בחיקך" (שם, י"א, יב) - "והוּלִיכֵנוּ על האדמה, ומקרא קצר הוא" (שם, עמ' נט); "כי לא את בניכם" (דברים, י"א, ב) - "מקרא קצר הוא, ופיי דעו שלא את בניכם שלא ראו את כל אלה אני מצווה" (דברים, עמ' לח)²⁴.

מקרא מקוצץ: "לא אמן בס" (דברים, ל"ב, כ) - "לשון אמונה, והוא מקוצץ, כלומר אינם נאמנים לקיים בריתי" (דברים, עמ' קפו).

מקרא מסורס: "כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך" (דברים, י"ב, כט) - "כאשר יכרית, מקרא מסורס הוא וזהו סידורו: כי יכרית מפניך את הגוים" (דברים, עמ' נט); "כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים" (דברים, כ', א) - מקרא מסורס הוא, ופירושו: כי ה' אלהיך המעלך עמך" (דברים, עמ' קז)²⁵.

דיבר הכתוב בהווה: "לא תענון" (שמות, כ"ב, כא) - "כל עינוי שבמקרא לשון צער הוא. כלומר: אל תצערם בדין, שלא תעלים עין מהם, כעניין שנאמר: 'יתום לא ישפּטו' (ישעיה, א', כג). וכן אף לשאר כל אדם, אלא שדיבר הכתוב בהווה, במי שדרכו להתענות" (שמות, עמ' 81)²⁶; "מקרה לילה" (דברים, כ"ג, יא) - "ואפילו מקרה יום, אלא שדיבר הכתוב בהווה" (דברים, עמ' קלא)²⁷.

הווה המדבר בלשון עבר:²⁸ "וברצנם עקרו שור" (בראשית, מ"ט, ו) - "בעת רצונם שלהם, שאינם כעוסיים, נוח להם לעקר שור, לפיכך אין רוחי נוחה בהם, והוא הווה המדבר בלשון עבר, וכן כל 'רצון' שבמקרא לשון נחת רוח הוא" (בראשית, עמ' 125); "ונשקפה" (במדבר, כ"א, כ) - "הווה המדבר בלשון עבר" (במדבר, עמ' קמג).
עבר המדבר בלשון עתיד: "אז יבדיל" (דברים, ה', מא) - "כמו 'הבדיל', והוא עבר המדבר בלשון עתיד, כמו 'אז ישיר' (שמות, ט"ו, א) וכיוצא בו" (דברים, עמ' יז); "ימצאהו בארץ מדבר" (דברים, ל"ב, י) - "כל העניין הזה עבר המדבר בלשון עתיד,

²⁴ וראה עוד: "כחיל תמורתו" - איוב, כ', יח; "והיה שדי בצריך" - שם, כ"ב, כה ופסוקים רבים אחרים.

²⁵ וראה, למשל, גם פירושו על שמות, י', י; י"ב, ח, טו; י"ד, ט.

²⁶ בהמשך הוא מוסיף, כי הנו"ן הסופית שבמילה "תענון" יתרה "והוא לתפארת המילה" (ראה על כך בהמשך).

²⁷ השווה מסכת נזיר, סו, ע"א, ועוד.

²⁸ להווה המדבר בלשון עתיד ראה, למשל, ביאורו על שמות, י"ז, א; י"ח, טו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לומר: בוא וראה מה טובות עשה להם, מצאם והכירם במדבר... זהו פשוטו" (דברים, עמי קפד).

מְשַׁל הַמִּקְרָא: "ישימון" (דברים, ל"ב, י) - כינוי המדבר... ומשל המקרא הוא לקישוט הלשוני" (דברים, עמי קפד); "כי גוי אֵבֶד עֲצוֹת הַמָּה" (דברים, ל"ב, כח) - "... כלומר: מפני שהאומות צריהם של ישראל הם אומה שאבדה ממנו עצה ואין משכילין טוב הדבר, ומשל המקרא הוא, שכל מי שאין בו דעת נקרא 'אובד עצה', וכן: 'אבדה עצה מבנים' (ירמיה, מ"ט, ז). וכל שיש בו דעת ותבונה נקרא 'יועץ', כמו שנאמר: 'ויועץ וחכם חרשים' (ישעיה, ג', ג) ... וכיוצא בהם" (דברים, עמי קפז-קפח).

"דרך המקרא חציו מדבר רבים וחציו יחיד": "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (במדבר, י"ג, כב) - "כן דרך המקרא חציו מדבר רבים וחציו יחיד, וכן: [ותקח האשה את] שני האנשים ותצפנו (יהושע, ב', ד), וכמו שהודעתך במקומות רבים" (במדבר, עמי סט)²⁹.

נושאים סגנוניים אחרים שר' מיוחס דן בהם: סמיכות פרשיות ("לא תחס' שור" - דברים, כ"ה, ד); "דרך המקרא לכפול דבריו" (במדבר, עמי נא, עמי צב, עמי קצה)³⁰; "עניין אחד המתחלק לכמה לשונות" ("שעירים ורביבים" - דברים, ל"ב, ב; מכרם והסגירם - שם, ל); "דרך המקרא, כשהוא רוצה לשבח את הדבר ולעלותו - כופלו" ("קדש קדשים" - שמות, ל', כט); "דרך המקרא לקרוא לאבי-האב 'אבי' (במדבר, עמי נו); "דרך המקרא לקרוא ליבתי 'בנותי' וליבני 'בנים'" (בראשית, עמי 119); "דרך המקרא לדבר חציו לפנים וחציו שלא לפנים" ("אשר עזבתני" - דברים, כ"ח, יד; "אף חִבֵּב עַמִּים" - שם, ל"ג, ג); "דרך המקרא להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם" ("ויכתב משה" - דברים, ל"א, ט); "דרך המקרא כשרוצה להזכיר דבר מקדים ומזכיר עיקרו בשעת מעשה" (שמות, י"א, א) ועוד רבים אחרים.

בתחום הדקדוק יש לציין, כי ר' מיוחס מרבה להעיר על בנייני הפועל ועל גזרותיו השונות. נביא כמה דוגמות מספר שמות בלבד. **על גזרת פ"נ:** ט', לא, לג; ט"ו, כב; י"ח, ז, ח; **על גזרת חפ"י:** י, כד; **על גזרת ע"ו-ע"י:** ט', ג, כ; י', יד; י"ד, ג; **על גזרת ל"י:** י, טו; ט"ו, ה; ט"ז, כ; **על גזרת ל"א:** ח', יז; ט', ד; **על גזרת הכפולים:** ח', יב; ט', יז; י"ב, יד, ט"ו, ב; **על גזרת המרובעים:** ט', ט; ט"ז, ד.

²⁹ וראה, למשל, עוד: איוב, ו', יח-כ; כ"ב, ב. ודומה לו הכלל "דרך המקרא להתחיל ברבים ולסיים ביחיד", כגון: דברים, ב', לח - "יהי עליכם"; איוב, ט"ז, ה - "וניב שפתי יחשך".

³⁰ לדוגמות נוספות ראה פירושו על שמות, י"א, טו; ט"ו, א.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לעתים הוא דן גם במשמעויות של הבניינים השונים³¹.

כמו כן ר' מיוחס מעיר על צורות לשוניות חריגות (בלשון: "משונה בא בלשון", כגון: "ערכה" - איוב ל"ג, ה; "ירעי" - שם ל"ד, כד), על עתיד מקוצר ("אחז" - איוב, כ"ג, ט; "אט" - שם, שם, יא)³², על מילים יחידאיות במקרא (בלשון: "אין לו עד במקרא", כגון: "ותהינו" - דברים א', מא; "דבאך" - שם, לג, כה)³³, על משקלי שמות עצם³⁴ ומינים הדקדוקיים³⁵, על תשלום דגש³⁶, על חסרון דגש באותיות גרוניות (כגון: "תחת" - דברים ל"א, ח)³⁷, על אותיות חסרות ויתרות³⁸, על חילופי אותיות³⁹, על היעדר ה"א הידוע בשמות-עצם⁴⁰, על "כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה"⁴¹, על "לשונות מקוצצות"⁴², על תופעות המכונות בפיו "לתפארת המלה"⁴³ ו"קישוט לשון"⁴⁴ ועל עוד עשרות תופעות לשוניות.

ענייני תחביר אינם תופסים מקום חשוב בפירושו של ר' מיוחס. אולם לא אחת הוא מעיר על חסרון של מיליות או של אותיות זיקה. כך, למשל, בביאורו על איוב, ו', כד: "הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי", הוא מציין, כי הסיפא של

³¹ ראה, למשל, פירושו על שמות, ח', א ("בניין הפעיל הבא בלשון פעל") י"ב, מב (בניין פעל); י"ג, כב; י"ד, י ("פעל הבא בלשון הפעיל"); י"ד, ד (בניין נפעל); ט"ו, ד (בניין פעל [= קל] בהוראה סבילה).

³² על "פעל מקוצץ" ראה, למשל, פירושו על שמות, ח', א-ב, יב; י', טו.
³³ לדוגמת נוספות מספר איוב בלבד ראה: "בְּכַלְח" (ה', כו), "יִרְזְמוּ" (ט"ו, יב), "מְנַלֵּם" (ט"ו, כט), "יִתְהַפְּרוּ" (י"ט, ג) ו-"נִבְכִי" (ל"ח, טז).

³⁴ ראה, למשל, פירושו על שמות, ט, ד; י"ב, טז, יט.

³⁵ ראה, למשל, פירושו על שמות, ט"ו, ו ועל י"ז, יב.

³⁶ כלומר: הארכת תנועה תמורת חסרון דגש, ראה, למשל, פירושו על "הֶרְה" (איוב, ג', ג) ו"יִזְרְה" (שם, י"ח, טו).

³⁷ וראה עוד, למשל, ביאורו על שמות, י', ג.

³⁸ בספר איוב, למשל, ר' מיוחס מעיר על חסרון האותיות אל"ף ("הֶלִיכִי" - כ"ט, ו; "מִלְפָּנָי" - ל"ה, יא) ומי"ם ("מִמְדִּיק" - ל"ח, ה), ועל יתרותן של האותיות אל"ף ("וְאֶזְרְעִי" - ל"א, כב), ה"א ("מִשְׁכְּמָה" - ל"א, כב), נו"ן ("וְיִתְדְּכֹאנְנִי" - י"ט, ב), פ"א ("רִטְפְּשִׁי" - ל"ג, כה) וצד"י ("צִפְּזִים" - מ', כא).

³⁹ כגון חילופי מ-נ ("בְּחִינִי" - איוב כ"ד, כב); חילופי ת-ט בבניין התפעל (בראשית, עמ' 116); חילופי ס-צ ("סְמֹל" - דברים, ד', טז); חילופי ש-ס ("שְׁעָרוֹם" - שם, ל"ב, יז) וחילופי ה-י ("יִשְׁשִׁי" - שם, ל"ב, יח).

⁴⁰ ראה, למשל, פירושו על "לשון [ה]ערומים" (איוב, ט"ו, ה) ו-"מני [ה]חשך" (שם, כב).

⁴¹ ראה, למשל, פירושו על שמות, י"ג, י.

⁴² ראה, למשל, שמות, י"ז, טז; י"ט, ב.

⁴³ ראה, למשל, פירושו על "וְיִתְדְּכֹאנְנִי" (איוב, י"ט, ב), "שְׁלֹאֲנִי" (שם, כ"א, כג) ו-"יִאֲהִיל" (שם, כ"ה, ה).

⁴⁴ ראה, למשל, בראשית, עמ' 114, שו" 19; שמות, י"ז, ז.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הפסוק היא פסוקית זיקה, שחסרה בה אות זיקה, דהיינו: "ומה ששגיתי הבינו לי"; את הפסוק: "כי רצץ עוב דלים בית גזל ולא יבנהו" (שם, כ', יט), יש להבין, לדעתו, כאילו נכתב: "בית שגזל", ואת הפסוק: "ולא נבקע ענן תחתם" (שם, כ"ו, ח) יש להבין כאילו נכתב: "שתחתם".

ר' מיוחס מציין גם אותיות גדולות וקטנות ומנסה להסביר את פשרן. כך, למשל, על הפסוק הראשון בקריאת שמע (דברים, ו', ו) הוא כותב: "ולכך הדל"ת של 'אחד' גדול, שצריך להאריך בו כדי שימליכהו בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם" (דברים, עמ' כא). כמו כן הוא מסביר, בעקבות חז"ל, מדוע יש מילים שעליהן נקודות (כגון: "הנסתרות... לנו ולבנינו" - דברים, כ"ט, כח).

כמו כן ר' מיוחס מרבה להסתמך בפירושו על טעמי המקרא ולהעיר עליהם. כך, למשל, על הפסוק "והשקית ברגלך" (דברים, י"א, י) הוא כותב: "אתה צריך לטרוח ולהשקות מן הנהר. 'והשקית' אף זה משונה בטעמו, והנכון להיות טעמו למטה, כמו שהודעתך" (דברים, עמ' לח); "הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש" (שם, שם, ל) - "אחרי" מופסק בטעמו⁴⁵, כלומר: מופלגים מעבר הירדן" (דברים, עמ' מד-מה); "ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה" (שם, כ"ט, כ) - "הזה" מוסב על הספר, והטעם מוכיח שהוא מחובר אחרי" (דברים, עמ' קעה)⁴⁶.

כפרשנים רבים אחרים גם ר' מיוחס עושה מאמץ לבאר את פסוקי המקרא המתארים את הבורא בתארים גשמיים, באופן המרחיק הגשמה כלשהי, וזאת באמצעות ההסבר הרווח בקרב פרשני ימי-הביניים: דיברה תורה בלשון בני אדם. כך, למשל, הוא מבאר את: "יעשן אף ה' " (דברים, כ"ט, יט) - "כשהגוף מתחמם מחמת החימה, עשן עולה באף ונשרף, והוא שאומר בכל מקום 'חרה אף', לשון שריפה, ומשמיע את האוזן מה היא יכולה לשמוע" (דברים, עמ' קעה);⁴⁷ "וחרה אפי" (דברים, ל"א, יז) - "כל 'חרון אף' שבמקרא לשון שריפה, וכן: 'ועצמי חרה' (איוב, ל', ל), שהאש נשרף מעשן החמה, כמו שהודעתך, ומשל המקרא הוא

⁴⁵ דהיינו, מוטעם בטעם פשטא, שהוא טעם מפריד ולא מחבר.

⁴⁶ לדוגמות נוספות מספר שמות ראה פירושו על ד', כא; ו', ג; ט', ח; י', י.

⁴⁷ השווה מה שכתב בעניין זה ר' יהודה אבן קוריש, המדקדק והפרשן בן המחצית השניה של המאה ה-10, שר' מיוחס לא הכירו ולא קרא את חיבוריו: "בשעת כעס וזעם מייחסים זאת לאף, כי הוא מקום קוצר הנשימה והילחצות הנשיפה בחרון הלב... ונאמר על האלוהים, ירומם ויתעלה, מילים גשמיות, תכונות ותארים כאלה, אבל אין כל זאת אלא פנייה אל בני האדם בדברים שהם מבינים מעצמם, כפי שאמרו החכמים: דיברה תורה בלשון בני אדם" (רסאלה, מהדורת דן בקר, תל-אביב תשמ"ד, הערך חט"ם, עמ' 178-179).

(דברים, עמ' קפ): "יצרנהו כאישון עינו" (דברים, ל"ב, ז) - "של מקום, ומשמיע את האוזן מה שיכולה לשמוע" (דברים, עמ' קפד)⁴⁸.

בהקדמתו לספר בראשית ר' מיוחס דן בהרחבה בשאלה העקרונית, מדוע נקט המקרא לשון וסגנון השונים כל כך משפת הדיבור והכתיבה המקובלים. כמו כן הוא עומד על היחס שבין הפרשנות המושתתת על ניתוח מדויק של הסגנון הרב-גוני של לשון המקרא לבין פרשנות הפשט:

דע לך בני, המעיין בספרי החכמים הקדושים עליהם השלום, שרוב פעמים תמצא בפירושם: 'הרי זה מקרא קצר' ... וכן תמצא: 'הרי זה מקרא מסורס'... וכן: 'הרי זה מקרא מקוצץ'... וכן תמצא ווי"ן יתרון וחסרין... ה"א יתר... 'הרי אלה מקראות יתרות'... ופעמים יאמרו: 'קרי ביה כך וכך'... וכן תמצא 'עבר בלוא הוה', כמו: 'ופרעה ח'לם' (בראשית, מ"א, א), שמשפטו 'ח'לם'... וידוע ומפורסם הוא אפילו לקטנים שבישראל, שאם ידבר אחד ממנו בלשונו כדברים האלה יהיה ללעג וקלס ביננו, ואם כן דברה תורתנו הנתונה מפי אדון העולם ברוך הוא ע"י עבדיו הנביאים הקדושים והטהורים בלשונות הללו. אך דע והבן, כי הבורא ית' נתן התורה ונביאים והכתובים לנו ע"י עבדיו הנביאים, והם מתבארים בע' פנים, כי כתב לנו לשון שיובנו בו כל הפירושים. ואילו דיבר לנו בלשון מדויקת, לא יובנו שאר הפנים או כולם או מקצתם. נוסף על זה שכל התורה היא בצירוף שמותיו של ה'... ועל דבר זה הסוד כתיב: 'כי לא דבר רק הוא מכס' (דברים, ל"ב, מז), ופרז"ל: 'אם רק הוא, אינו אלא מכס' (ירושלמי, פאה, פ"א, ה"א)... אך רצו להודיענו דרכי הפשט, שהוא העיקר אצלנו, המורים הדרך נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, ואמרו, שלפי הדרך הזו מקרא זו יתרה או חסרה.

במילים אחרות: המקרא נקט במכוון לשון וסגנון השונים מהשפה הרגילה בפי בני-האדם, על מנת לאפשר ריבוי פירושים, לפי שלשון "מדויקת" הייתה שוללת כל פירוש למעט הפשט. אולם יחד עם זאת, ההערות הסגנוניות המצויות בביאורי הפרשנים, דוגמת: "מקרא קצר" ו"מקרא מסורס", נועדו להבליט את פרשנות הפשט, שהיא, לדעת ר' מיוחס, הפרשנות העיקרית שעל הפרשן לנקוט, וכל תופעה לשונית נחשבת "חריגה" אך ורק עפ"י אמות המידה של פרשנות זו.

באופן מיוחד בולטת אצל ר' מיוחס נטייתו לנסח אגב ביאוריו כללים לשוניים, שכוחם יפה לא רק למקומם, אלא למקרא כולו: על דברי שרה המציעה לאברהם לבוא אל שפחתה בנימוק: "אולי אפנה ממנה" (בראשית, ט"ז, ב), הוא כותב: "כל 'בן' שבמקרא מלשון 'בניין' הוא"⁴⁹; ; בביאורו על הצירוף: "שלשה אנשים" (בראשית, י"ח, ב) הוא קובע: "כל 'אנשים' שבמקרא מגזרת 'אנוש', אבל 'אישים'

⁴⁸ לדוגמות נוספות ראה בפירושו על שמות, י"ג, יז; י"ד, כד, לא; ט"ו, ג.

⁴⁹ בראשית, עמ' 43, וכן הוא כותב בעמ' 41 שם: "הבנים קרויין בניין".

מגזרת 'אישי', וכן 'נשים' מגזרת 'נשי למד' (בראשית, ד', כג) והיחיד 'נשי', וכן 'אשה' היא 'אנשה' מגזרת 'אנושי' והנו"ן מובלע בו" (בראשית, עמ' 48); בביאורו על "ממנו" (שמות, א', ט) הוא עומד על ההבדל שבין צורות היחיד והרבים: "כל 'ממנו' המדבר על רבים, כגון: 'כי עצמת ממנו' (בראשית, כ"ו, טז) מתפרש מן 'ממנו', וכל 'ממנו' המדבר על היחיד, כגון: 'לא תאכל ממנו' (בראשית, ב', יז) מתפרש מן 'מנהו' והדגש מודיע האות" (שמות, עמ' 4).

כלל מובהק בענייני סגנון המקרא, המופיע מספר פעמים בביאורי ר' מיוחס נוגע למלת היחס "כי": "כל 'כי' שבמקרא שהוא תחילת סיפור, משמש בלשון אשר"⁵⁰.

הניסוחים הכוללניים מצויים גם כאשר ר' מיוחס דן בנושאים הלכתיים: "ומות יומת' (שמות, כ"א, טו) - בחנק, לפי שכל מיתה שנאמרה בתורה סתם ולא פירש בה במקום אחר בזירה שווה, זו מיתת חנק" (שמות, עמ' 36); "השמר' (דברים, כ"ד, ח) - כל 'השמר', 'פן' ו'אל', אינו אלא בלא תעשה"⁵¹; "וענתה ואמרה' (דברים, כ"ה, ז) - אומרת פסוק זה בלשון קודש, שכל מקום שנאמר 'עניה ואמרה' - בלשון הקודש"⁵².

נטיותו של ר' מיוחס להכליל כללים באה לידי ביטוי גם בתחום המילוני. כך, למשל, הוא כותב בביאורו על "לדשנו" (שמות, כ"ז, ג):

להסיר דשנו, שכן משפט כל מילה שהיא משמשת תיקון וקלקול בלשון אחר, כשהיא באה בפועל נפעל - קל פי לתקן, וכשהיא באה בפועל כבד פי לקלקל. כגון: 'וַיִּסְקְלְהוּ' (מלכ"א, כ"א, יג), פירוש: נתן עליו אבנים; 'ויעזקהו וַיִּסְקְלְהוּ' (ישעיה, ה', ב) - הסיר ממנו האבנים. וכן: 'נטעתם גם שָׁשׂוּי' (ירמיה, י"ב, ב) - עשו שרשים; 'יתבואתי תִּשְׁרְשִׁי' (איוב, ל"א, יב) - תוצא שרשיה, וכן: 'וַיִּשְׁרָשֶׁן מֵאֲרָץ חֵיִים' (תהילים, נ"ב, ז). אף כאן, אם היה נקוד 'לדושנו' היה משמע לתת עליו דשן, עכשיו שנקוד 'לדשנו', פירוש להסיר דשנו (עמ' 103)⁵³.

דברים, עמ' לח, וכן הוא מפרש, אם כי מבלי לנסח זאת בלשון של כלל מקראי, בביאורו לבראשית (עמ' 85 - "כי חפתי") ובמקומות נוספים. אולם למרות הלשון הנחרץ ("כל כי שבמקרא") ר' מיוחס מבאר את המילה "כי" גם באופנים נוספים: הנה ("כי אתם עברים" - דברים, י"א, לט; "כי אתם ידעתם" - שם, כ"ט, טו); שהרי ("כי תשמר" - דברים, כ"ח, ט), מפני ("כי תעשה" - דברים, י"ב, כח; "כי ה' אלהיך" - שם, כ', א); אלא ("כי אם אל המקום" - דברים, י"ב, ה); "כי ממנו תאכל" - שם, כ', יט); כאשר ("כי יכרית" - דברים, י"ט, א); "כי יקח" - שם, כ"ד, ה); שמה ("וכי תאמר בלבבך" - דברים, י"ח, כא).

דברים, עמ' קמג, וראה עוד מסכת מכות, כב, ע"א, וספרי על אתר.⁵¹
דברים, עמ' קנב, וראה עוד ביאורו על פסוק ט, שם, ד"ה וענתה ואמרה, ועל כ"ה, ה, ד"ה וענית ואמרת, ומקורו בספרי, פרשה רצא.⁵²

על הכללים המילוניים המצויים בפירושו של ר' מיוחס, ושכוחם יפה למקרא כולו, ראה מאמרי: 'הכללים המילוניים-פרשניים בביאורו של ר' מיוחס ב"ר אליהו למקרא', סיני

וכן: "אנכי אחטנה" (בראשית, ל"א, לט) - "אתחייב בה, וכן כל 'חטא' שבמקרא לשון חובה הוא⁵⁴, אלא שהאל"ף מובלע, והעמדת הצירי מודיעו⁵⁵, והוא מן המלים הצחות, וכן 'וחטא את הבית' (ויקרא, י"ד, נב) וכיוצא בם, כלומר: אני אכשירנו מחטא זה" (בראשית, עמ' 86); "לזנות" (במדבר, כ"ה, א) - "לטעות אחריהם, וכן כל 'זנות' שבמקרא לשון טעות הוא, וכן: 'ויזנו אחרי הבעלים' (שופטים, ח', לג; במדבר, עמ' קסב).

אגב ניסוח כללים מילוניים-פרשניים מבאר ר' מיוחס מקומות נוספים במקרא שבהם נזכרים הפועל או שם-העצם הנידונים, וכך נמצינו למדים ביאורם של מקראות שהוא לא ייחד להם חיבורים נפרדים. כך, למשל, הוא כותב בביאורו על הפסוק "כי פרַע הוא" (שמות, ל"ב, כה):

הוא פרוץ ומקולקל ממנהגו הראשון, והעי"ן במקום צד"י. וכל 'פריעה' שבמקרא לשון פרצה וביטול מנהג הוא: 'ופרע את ראש האשה' (במדבר, ה', יח) - 'פרוץ גדר ראשה ויבטל מנהגה'; 'ותפרעו כל עצתי' (משלי, א', כה), 'פרצתם גדרי וביטלתם'; 'פרעהו אל תעבור בו' (שם, ד', טו) 'פרוץ ובטל אותו הדרך'; 'גדל פרעי' (במדבר, ו', ח), 'ירבה שער וביטל גילוח, 'כי פרעה אהרן' - הוא גרם להם הניוול הזה (שמות, עמ' 121)⁵⁶.

וכן: "מי כמֹכַח באֶלֶם" (שמות, ט"ו, יא) - "באלו שקורין אותו אלוהות, כמו שאמר דוד: 'מי כמוך באלים' (תהילים, ל"ה, י)⁵⁷, וכן: 'הבו לה' בני אלים' (שם, כ"ט, א), 'ידמה לה' בבני אלים' (שם, פ"ט, ז), וכל 'אלהות' שבמקרא לשון חוזק הוא, 'יש לאל ידי' (בראשית, ל"א, כט), 'אילי מואבי' (שמות, ט"ו, טו); שמות עמ' 38).

(בדפוס). הכללים המובאים להלן נועדו רק להדגים את מגמתו הבולטת, ובמידת מה גם הייחודית, של ר' מיוחס.

השווה רד"ק במילונו: "יהיה החטא עלי ואשלם לך כמוה", וכן כתב בפירושו לתורה (מהדורת משה קמלר, ירושלים תשל"ה).

כר' מיוחס, הסבור שהאל"ף השורשית נשמטה והצירי [לפנינו סגול] מוכיח על נשילתה, מבאר גם ר' שלמה בן מלך: "חסר אלף למד הפועל, כלומר, שיהיה החטא עלי ואשלם לך כמוה" (על ר' שלמה ופירושו, ראה מאמרי: "מכלול יופי לר' שלמה בן מלך - מאסף לפרשנות המקרא הפילולוגית בימי-הביניים" **מגדים** ה [תשמ"ח], עמ' 45-57). ר' יונה אבן ג'נאח, לעומתם, מבאר במילונו, כי "אחטנה" עניינו גזל ועושה, והאל"ף בו נהפכה לה"א.

השווה גם ביאורו על: "גדל פרעי" (שמות, ו', ח) - "יגדל שער נזול (המהדיר משער, שאולי צ"ל "גדולי") וכן הוא אומר: 'ופרע לא ישלחו' (יחזקאל, מ"ד, כ), וכל 'פרעי' שבמקרא לשון פרץ הוא, וכן כי פרוע הוא" (שמות, ל"ב, כה; במדבר, עמ' ל).

צריך להיות: "ה' מי כמוך".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לסיכום: פירושו של ר' מיוחס בר' אליהו למקרא מציגים בפנינו את תמונת הידע הלשוני שהיתה לפרשני המקרא ביוון במאה ה-12 או מעט אחריה (בהתאם למחלוקת על תקופתו של ר' מיוחס). ביאוריו מעידים על היקף ידיעותיו בתחום הלשון ועל הבנתו העמוקה את סגנון המקרא. במאמר זה לא ניסיתי להציג אלא מעט מעשרות התופעות הלשוניות המצויות בביאוריו ושעדיין ממתינות לסיכום ולניתוח מקיפים, שיאפשרו הבנה טובה יותר של הפרשנות הפילולוגית ביוון בשלהי ימי-הביניים.